

СХІДНА НІМЕЧЧИНА В ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ

У статті на основі новітніх радянських, російських і зарубіжних публікацій документів і матеріалів робиться спроба критично розглянути діяльність Радянської воєнної адміністрації в Німеччині і процес формування нового суспільного ладу.

Ключові слова: Німеччина, окупаційна влада, антифашистські сили, германістика, реформи, комуністичний рух, соціал-демократія, СЄПН, історіографія, РВАН.

Наприкінці минулого століття як закордонні дослідники, так і наукова громадськість у пострадянських державах визнали застій історичної науки і наявність тупиків, які спричинила командно-адміністративна система зі своїми ідеологічними догмами [12, с.221]. Зокрема, це стосується і германістики. Ще всесоюзна нарада істориків у Москві в Інституті всесвітньої історії (25-26 січня 1990 року) відверто заявила про стагнацію радянської германістики, що стало наслідком панування „командно-заборонних методів у визначенні пріоритетних напрямків дослідження” [12, с.226].

Розвиток Східної Німеччини у перші роки радянської окупації в історичній літературі розкривається дещо однобоко. Окремі аспекти цього розвитку не знайшли вичерпного адекватного висвітлення, хоча є цілий ряд праць із зазначеної проблеми. Зокрема, це стосується утворення і діяльності Радянської військової адміністрації в Німеччині (далі — РВАН), яка суттєво вплинула на процес формування нового суспільного ладу. До таких розвідок належать переважно статті — і жодного ґрунтовного монографічного дослідження, у якому б комплексно й аналітично розглядалася роль цієї адміністрації в Німеччині. Разом з тим діяльність РВАН приховує потаємні механізми, які спричинили і першу Берлінську кризу 1948 року, і різку конфронтацію з Заходом, і утворення Німецької Демократичної Республіки (далі — НДР). Головним завданням нашого дослідження є об'єктивний і всебічний, неупереджений аналіз діяльності радянської окупаційної влади у контексті суспільно-політичних процесів у Західній і Східній Німеччині упродовж другої половини 1940-х років.

Перші відомості про РВАН читачі отримували зі шпальт газет 1940-х років. Ті відомості носили суто пропагандистський характер. Під знаком заідеологізованих узагальнень фрагментарна історія Радянської воєнної адміністрації в Німеччині подавалась у колективних працях радянських істориків, присвячених зовнішній політиці СРСР та історії Німецької Демократичної Республіки [2; 3; 4; 9]. Ролі РВАН у формуванні нового суспільного ладу у Східній Німеччині присвячена стаття Д.С.Давидовича, у якій переважають не конкретні дані про її діяльність, а політичні оцінки РВАН з позицій того часу [5, с.21-30]. Цей недолік певною мірою виправлявся публікаціями спогадів начальника Управління інформації РВАН генерал-майора С.І.Тюльпанова [4] та члена військової ради РВАН

генерал-полковника Ф. Є.Бокова [1]. Цінність цих публікацій полягає насамперед у наведенні цілого ряду маловідомих і невідомих фактів як щодо організаційної побудови РВАН, так і її функціональної діяльності.

Стосовно політичної спрямованості спогадів, то вони, по-перше, обертаються в колі партійно-державного ангажування, а по-друге, мають відбиток суб'єктивізму.

Історіографія РВАН у Німецькій Демократичній Республіці найбільше представлена, працями відомого історика С.Дьорнберга. Це і його історичні нариси, і численні статті [6; 7; 17]. Окремі з них перекладено російською мовою. Праці С. Дьорнберга, як і багатьох інших авторів марксистської історіографії НДР, відзначаються апологією створеного в НДР суспільного ладу та догідливістю радянській партійно-державній номенклатурі.

Спроба аналітичного підходу до наказів шефа РВАН періоду антифашистсько-демократичних перетворень зроблена в дисертаційному дослідженні І.Кьольма [23]. Зрозуміло, що проведений автором аналіз наказів Г.К.Жукова, В.А.Соколовського та інших Головнокомандувачів РВАН міг бути — і був! — лише під знаком показу позитивних наслідків розпоряджень голів радянських адміністрацій. Заслуговують на увагу праці істориків НДР, присвячені діяльності Радянських воєнних адміністрацій у регіонах Східної Німеччини [19; 21]. Вони вмішують порівняно більше конкретних даних про діяльність органів окупаційної влади на місцях, які підпорядковувалися центральній РВАН, розміщеній у Карлсхорсті. Їх загальний недолік — повторення політичних оцінок ролі РВАН, зроблених в апараті КПН, згодом СЄПН.

По-іншому висвітлюється діяльність РВАН у західнонімецькій історіографії. Авторів наукових праць споріднює прагнення довести, що РВАН використовувалася радянським комуністичним керівництвом як інструмент окуліровки соціалістичної системи в усій Німеччині, а насамперед у її східній частині [27; 20].

З висоти часу, який віддалив людство від того моменту, коли було розгромлено фашизм і постало питання майбутнього Німеччини, стає все більш зрозумілим, що на багато питань, пов'язаних з політикою країн-переможців щодо Німеччини, потрібні повніші, а головне — точніші відповіді. Це стосується і ролі СРСР, який здійснював верховну владу у Східній Німеччині до 1949 року.

У цій статті, виконаній на основі доступних документів та новітньої літератури, робиться спроба новим поглядом виявити те, що в діяльності РВАН не лежало на поверхні і що закамouflувалося офіційною пропагандою та зашореною історіографією в СРСР і НДР.

Після Другої світової війни радянське партійно-державне керівництво претендувало на особливу місію вершителя долі німецького народу. Заради справедливості слід сказати, що інакше і бути не могло. По-перше, жодна із союзних по антигітлерівській коаліції держав не зазнала таких великих людських і матеріальних втрат, як СРСР. По-друге, не заперечуючи внеску у перемогу США та Англії, саме на радянський народ ліг основний тягар війни з усіма її важкими наслідками. Таким чином, СРСР сподівався на те, що в Німеччині після війни сформується соціалістичний лад.

Природно, що про інший соціально-політичний устрій у переможеній Німеччині ніхто з вищого керівництва у тодішньому Радянському Союзі не міг

навіть подумати. Але відкритим текстом про це мова ніколи не йшла: треба було зважати на союзників по антифашистській коаліції та на волю німецького народу. Тим паче, що союзники домовилися розглядати Німеччину як єдине ціле. Тому компромісною концепцією, погодженим принципом політики країн-переможниць щодо Німеччини було її відродження на демократичних засадах. Про це союзники заявили у своїх рішеннях на Потсдамській конференції. До речі, у потсдамських угодах ми не зустрінемо терміну „антифашистсько-демократичні перетворення", тим більше „антифашистсько-демократична революція" в Німеччині. Ці штампи з'явилися пізніше у радянській політичній літературі та історіографії [9].

У потсдамських угодах була зафіксована лише формула про необхідність „остаточної перебудови німецького політичного життя на демократичних засадах" [24]. При цьому запевнялося, що „в радянській зоні німцям буде надано право самим вирішувати, який суспільний лад повинен існувати в Німеччині" [8].

Уперше офіційна заява про перехід центральної влади у поваленій фашистській державі до рук переможців була зроблена 5 червня 1945 року у „Декларації про поразку Німеччини і взяття на себе верховної влади" [24]. До речі, в цьому документі, як і в решті угод з німецького питання, опублікованих німецькою мовою, на відміну від публікацій потсдамських документів російською мовою, перелік країн-переможниць починається з Англії, а не з СРСР [11, с.42]. Напевне, так було зроблено не випадково.

Контроль за проведенням у життя потсдамських рішень покладался на Контрольну раду, про що союзники домовилися ще в листопаді 1944 року. Згідно з угодою про контрольний механізм у Німеччині проведення в життя узгоджених рішень в окупаційних зонах спочатку покладалося на Головнокомандуючих збройними силами [11, с.27]. З утворенням воєнних адміністрацій Головнокомандувачі стануть Головноначальниками окупаційних властей. Цю посаду в радянській зоні окупації зайняв маршал Г.К.Жуков. За назвою Радянська воєнна адміністрація була органом влади не у Східній, а загалом у Німеччині. На таку деталь варто звернути увагу. І була вона, очевидно, не простим недоглядом, а продуманим кроком. У цьому випадку можуть бути заперечення щодо радянських планів стосовно майбутнього всієї Німеччини, її суспільного ладу на взірць радянського. Мовляв, у назві Радянської воєнної адміністрації фігурує Німеччина, а не східна її частина, бо союзники домовилися розглядати Німеччину як єдине ціле. Але вся діяльність РВАН, як побачимо далі, була спрямована на створення такого суспільного ладу в країні, який би повністю відповідав радянським неофіційним проектам.

РВАН була заснована 6 червня 1945 року [11, с.25]. Створенню РВАН передували ряд заходів Радянського уряду. Відразу після вступу частин Червоної армії на звільнені від фашизму землі постало питання про заснування там органів місцевого управління. До початку червня 1945 року в усіх районах, містах і сільських громадах такі органи, в основному, були засновані. До їх складу були залучені активні антифашисти, насамперед з числа комуністів. Їх діяльність спрямовувалася на відбудову будинків, водогонів, налагодження медичного обслуговування і продовольчого забезпечення. Створення органів виконавчої влади на місцях було важливою передумовою подальших антифашистсько-демократичних перетворень.

Повноваження цих органів місцевої влади були обмеженими, тому, на наш погляд, немає підстав називати їх органами самоврядування, як це робилося навіть в офіційних документах [18, с.54]. Справжнього самоуправління там, по суті, не було.

Спробуємо новим поглядом подивитися на роль РВАН у формуванні суспільно-політичного ладу в Східній Німеччині. Впродовж липня-серпня 1945 року були відпрацьовані політичні принципи її фундації та визначені функції і завдання. Особливо наголошувалося, що вона покликана допомогти „самому німецькому народу здійснити реконструкцію життя на мирній основі” [3, с.339]. Крім того, в числі першорядних завдань зазначалось „викорінення фашистської ідеології зі свідомості німецького народу і оновлення життя на демократичних засадах”. До речі, про ці завдання йшлося і в документах воєнних адміністрацій у Західній Німеччині. Але корінною відмінністю в цьому випадку було те, що у поняття демократизації вкладався не один і той же зміст. Якщо на Заході окупаційні власті підтримували спільну вимогу викорінення фашизму і прагнення німецького народу створити державну політичну систему на взірць Веймарської республіки з її парламентаризмом, то на Сході РВАН культивувала ідею антифашистсько-демократичних перетворень, а точніше антифашистсько-демократичної революції з перспективою переростання в соціалістичну.

Радянська воєнна адміністрація мала розгалужену структуру. Найважливішим її підрозділом було Управління інформації (пропаганди), яке очолював полковник С.І.Тюльпанов. У цьому Управлінні були задіяні, крім досвідчених політпрацівників з числа офіцерів, фахівці господарського профілю, освіти, культурної сфери, делеговані з Союзу. На Управління інформації покладалася особлива місія пропаганди соціалістичного суспільного ладу і спрямування демократичних перетворень у Німеччині. С.І.Тюльпанов у своїх спогадах досить прозоро писав, що завданням Управління було "здійснювати керівництво і контроль в усіх галузях політичного, ідеологічного і культурного життя радянської зони окупації" [13, с.122]. Звернемо увагу: завдання Управління полягало у керівництві і контролі за ходом перебудови. Уже йшла мова про те, куди спрямовувався курс антифашистсько-демократичних перетворень, тому виникає питання, чи залишалось при цьому місце для самостійної творчої демократичної діяльності навіть передовим антифашистським силам?

Структурними одиницями РВАН по вертикалі були військові адміністрації земель і провінцій, штати яких укомплектовувалися так само, як і центральна воєнна адміністрація. У регіонах, тобто в округах, районах, у містах та великих сільських громадах засновувалися воєнні комендатури, які діяли за директивами РВАН.

Про те, куди і до якої мети скеровувався перебудовчий рух, може говорити підбір осіб-виконавців, на яких радянське керівництво повністю покладалося. Так, ще 30 квітня 1945 року літаком з Москви у Східну Німеччину прибула група працівників ЦК КПН на чолі з В.Ульбріхтом. [4, с.328]. Її першим завданням був збір антифашистських сил і включення їх у перебудовчий процес. Прибувши до Німеччини, В.Ульбріхт встановив тісний контакт з радянським військовим командуванням, за рекомендаціями і за допомогою якого у Шпандау був заснований збірний пункт комуністів-підпільників та звільнених з концтаборів активних антифашистів [5, с.22]. Усіх їх забезпечили одягом, взуттям, продуктами

і направили на роботу в залежності від досвіду і бажання. То були „активісти першої години”. С.І.Тюльпанов, як шеф Управління інформації, свою діяльність розпочинав з налагодження зв'язків з німецькими комуністичними лідерами. На це його націлював Г.К.Жуков під час службового візиту 20 серпня 1945 року. Тоді була розписана черговість аудієнцій до німецьких політичних лідерів: 1) В.Пік; 2) В.Ульбріхт; 3) О.Гротеволь. А вже потім — до лідерів буржуазно-демократичних партій [5, с.22]. Висновок з такого ранжування візитів один: розпочинати антифашистсько-демократичні перетворення у задуманому руслі можна було, лише спираючись на ліві сили.

Управління інформації, як одне з найбільших у структурі РВАН, мало досить розгалужену мережу. Воно нараховувало добрий десяток відділів, кожен з яких налічував 25-30 співпрацівників. Всі відділи очолювалися комуністами. У відділі з роботи з молоддю особливим авторитетом користувався підполковник І.А.Бейдін, якого добре знав і високо цінував за „великі заслуги у розвитку нашого молодіжного руху” Е.Хонекер [15, с.117]. Цим відділом все робилося для того, щоб німецьку молодь перевиховати, організаційно, політично й ідеологічно спрямувати на революційно-демократичні перетворення. У відділі пропаганди працювали досвідчений політпрацівник майор Я.С.Драбкін (у майбутньому відомий історик), підполковник А.Л.Димшиць, на той час доктор філологічних наук, знавець історії німецької літератури та інші. Вільне володіння німецькою мовою, знання історії та психології людини допомагали таким співробітникам РВАН успішно спілкуватися з німецькою аудиторією і пропаганді радянського суспільного ладу і соціалістичної культури.

Одним з перших важливих політичних розпоряджень РВАН був дозвіл на діяльність антифашистсько-демократичних партій і організацій. Так, 10 червня 1945 року видано наказ Головноначальника Радянської воєнної адміністрації за №2, яким закладалися правові основи відтворення або створення нових демократичних партій та організацій [5, с.24]. Показово, що першою реалізувала дозвіл на політичну діяльність Комуністична партія Німеччини (КПН). Знову, як і у випадку з РВАН, своєю назвою партія заявляла про себе, як про партію не лише Східної Німеччини. І вже 11 червня 1945 року ЦК КПН звернувся з відозвою до всього німецького народу. Комуністи заявили, що їх метою є встановлення антифашистсько-демократичного режиму, парламентсько-демократичної республіки, в якій народ користуватиметься усіма демократичними правами і свободами [14, с.345]. Тоді партія ще не заявляла про соціалістичну мету як завдання моменту. Але те, що першим секретарем ЦК КПН став В.Ульбріхт, якого навіть один з функціонерів найближчого партійного оточення вважав „гусаром” у політиці, „сталіністом”, не ставило під сумнів плани КПН щодо майбутнього німецької демократії [29, с.357]. В.Ульбріхт з властивою йому енергією розгорнув активну діяльність, тісно співпрацюючи з органами РВАН. За його власним визнанням, успіхів у цій справі не можна досягти без „систематичної допомоги і вказівок радянських офіцерів і солдат” [29, с.368].

Слідом за оголошенням про легітимність діяльності КПН було надано дозвіл на відновлення забороненої фашистським режимом СДПН. Така черговість виходу на політичну арену партій цілком зрозуміла: СДПН теж належала до партій лівого спрямування, хоч і не була такою радикальною, як КПН. РВАН

влаштовувало, що на керівництво СДПН рекомендувалася кандидатура О.Гротевоя — політика прорадянської орієнтації.

Радянській военній адміністрації було зрозуміло, що забезпечити надійну соціальну базу антифашистсько-демократичного перевороту неможливо без залучення до руху антифашистських буржуазно-демократичних сил. Тому й було надано дозвіл на створення Християнсько-демократичного союзу та Ліберально-демократичної партії. Прийняти таке рішення для РВАН було не просто, адже лідерами цих партій були відверті антикомуністи А.Гермес, В.Шрайнер, В.Кох та ін.

Щоб забезпечити провідну роль лівих сил, особливо КПП, у демократизації Східної Німеччини, німецьким комуністам було рекомендовано виступити ініціаторами створення блоку антифашистсько-демократичних партій, в рамках якого вони могли б схилити буржуазно-демократичні сили на шлях задуманих реформ. Про цю ініціативу КПП заявила у своїй відозві до німецького народу [14, с.348]. 14 липня 1945 року відбулася перша зустріч представників чотирьох партій, на якій було прийнято ухвалу про створення єдиного Блоку партій антифашистсько-демократичних партій [5, с.32]. Метою створення Блоку партій проголошувалася необхідність співробітництва у боротьбі за ліквідацію залишків фашизму і відродження країни на принципах демократії. Але, як показало життя, у лідерів партій Блоку були різні уявлення про демократію на німецькій землі. Наприкінці листопада 1946 року РВАН вимушена була провести нараду представників партій Блоку, на якій політична ситуація в землях радянської зони окупації характеризувалася зростанням негативних явищ, впливом Заходу і проявами антирадянщини. У зв'язку з цим на адресу лідерів буржуазно-демократичних партій прозвучала критика за „їх слабку боротьбу з антидемократичними настроями" [13, с. 108]. На той час А.Гермес і В.Шрайнер відмовилися підписати звернення Блоку партій про підтримку демократичної земельної реформи, запропонованої комуністичною партією. Вони були усунені з керівних посад і на їх місце прийшли Я.Кайзер та В.Лемер, котрі теж не влаштовували радянське військове керівництво.

Отже, альтернативність, деклароване право вибору німецьким народом шляхів реформування політичного ладу й економічної системи наражалися на перепони. За змістом і ходом реформ уважно стежила РВАН.

Керівництву Радянської воєнної адміністрації ставало очевидно, що створення органів місцевої влади лише на рівні сільських громад, міст і районів було недостатнім для забезпечення масштабних антифашистсько-демократичних перетворень. Тому 14 липня 1945 року маршал Г.К.Жуков підписав наказ РВАН про заснування органів влади земельного і провінційного рівнів у Саксонії, Бранденбурзі і Макленбурзі, а 16 липня— у Тюрінгії і Саксонії-Ангальт [16, с.41]. Утворені згідно з наказом глави РВАН земельні і провінційні адміністрації стали першими тимчасовими урядами з повноваженнями приймати постанови місцевого значення, рівні за силою законам. Першою постановою стало розпорядження про проведення земельної реформи. Конкретно про це мова піде далі.

Успіхи реформування у Східній Німеччині значною мірою залежали від того, наскільки ліві партії будуть одноставними у своїх цілях і діях. Тому РВАН за вказівками з Москви наполегливо націлювало німецьких комуністів на подолання „розколу робітничого руху" на комуністичний і соціал-демократичний.

Розв'язання цього завдання покладалося на голову КПН В.Піка і Першого секретаря ЦК КТШ В.Ульбріхта — лідерів, ідейно вихованих на марксизмі-ленінізмі. Вирішення питання об'єднання КПН і СДПН на Сході Німеччини полегшувалося тим, що у соціал-демократичному русі значно зміцніли сили лівого крила на чолі з О.Гротеволем. Підготовка до об'єднання партій велася з 1945 року. Врешті у квітні 1946 року КПН і СДПН, об'єднавшись, утворили Соціалістичну єдину партію Німеччини. Ідейною платформою і для соціал-демократів став марксизм-ленінізм. Що те об'єднання не було доброю волею всіх соціал-демократів, показали події в НДР наприкінці 80-х років минулого століття. Не випадково на Заході те об'єднання було названо примусовою акцією [25]. Про себе СЄПН заявила як про загін, що діє з інтернаціональних позицій спільності ідей та завдань свідомих робітників усіх країн [18, с.10]. Об'єднавчий з'їзд прийняв програмний документ „Принципи і цілі Соціалістичної єдиної партії Німеччини”. У ньому на відміну від „Відозви КПН” червня 1945 року уже йшла мова і про боротьбу за соціалізм. Партія заявляла, що вона „прагне йти до соціалізму демократичним шляхом, та якщо капіталісти відійдуть від принципу демократії, вона вдасться до революційних засобів” [20, с.406]. Звернемо увагу на останні слова. Вони містять неприховану перспективу диктатури. За визнанням самих членів СЄПН в основі „Принципів і цілей...” лежали положення марксизму-ленінізму, що знайшли стратегічне втілення в соціалістичному будівництві в СРСР [22, с.423]. Що стосується РВАН у цьому випадку, то, як уже говорилося, її завданням було „допомагати і контролювати” в процесі антифашистсько-демократичних, а невдовзі і соціалістичних перетворень.

Роль РВАН у виробленні азимутів перетворень у Східній Німеччині добре проявилася під час підготовки і проведення земельної реформи. Вона зробила все, щоб КПШ стала не лише її ініціатором, але і проектантом. Уже та деталь, що реформа починалася не в аграрній землі Мекленбург, а в промисловій Саксонії з її робітничим класом і більшим впливом комуністів, говорить сама за себе. У Саксонії 12 лютого 1946 року земельна адміністрація прийняла постанову „Про допомогу новим селянам”, якою передбачалися ряд заходів підтримки безземельних селян-переселенців [10, с.241]. Через два тижні, РВАН видала наказ №62 „Про кредитування незаможних селян”. Цим вона разом з КПН дбала про соціальну базу революційних перетворень на селі. Зміст таких перетворень був окреслений ще в постанові ЦК КПН 4 серпня 1945 року [28, с.27]. Основне в ньому — землю відібрати у великих землевласників і передати її селянам на правах приватної власності Гасло „Юнкерланд ін Бауерханд!” (землю в руки селян) було досить привабливим. І все було б гаразд, якби не комуністичні плани соціалізації села. Проект закону про земельну реформу, погоджений з РВАН, направлявся для обговорення усім партіям Блоку. У саксонському місті Галле за участю В.Ульбріхта та представників Блоку партій відбулася дискусія про принципи аграрної реформи. Врешті після тривалого і нелегкого обговорення представники чотирьох партій поставили свої підписи під проектом закону. Але у центральному берлінському комітеті Блоку партій лідери буржуазно-демократичних партій виступили проти закону про реформу у комуністичній редакції. Гермес, Кайзер, Кох вважали, що відібрану у воєнних злочинців та великих землевласників землю не треба ділити між безземельними та малоземельними селянами, бо це неминуче приведе до скорочення

сільськогосподарського виробництва, а потім і до колективізації. Їх як саботажників реформи було усунуто з керівних постів у партіях і на їх місце прийшли лояльні до ССПН та РВАН лідери [26, с.51]. Реформа була проведена так, як вона була задумана.

Після вирішення питання про земельну реформу на чільне місце в діяльності РВАН постала проблема місцевої влади у підопічній зоні на виборній основі. Адже створення органів влади у сільських громадах, містах, районах і землях шляхом делегування за рекомендацією комуністів і під контролем РВАН було, зрозуміло, доречним на перших порах, але не демократичним кроком. Виходячи з завдання здійснити в Німеччині демократичну перебудову всього життя, РВАН націлювала демократичні сили на своєчасність виборів до місцевих зібрань. КПН першою виступила з гаслом „Голосуйте за партію демократії, миру і соціалізму!” [13, с.51]. До кінця серпня 1946 року такі вибори були проведені повсюди. Вони, однак, показали, що багато виборців не обирали соціалістичне майбутнє. Це зрозуміло, турбувало керівництво РВАН і ССПН. У своїй постанові від 18 вересня 1946 року Правління партії на чолі з В.Піком та В.Ульбріхтом зазначило, що в час виборчої боротьби „реакційні і фашистські елементи..., забарикадувавшись в буржуазно-демократичних партіях, підлими методами фашистської пропаганди і брехні вносили замішання у ряди виборців” [18, с.89]. Далі робився висновок про необхідність усунення таких елементів, що і було зроблено не без втручання РВАН методом остракізму з Кайзером, Леммером, Кохом та ін.

До того часу, поки позиції ССПН не зміцнилися і її соціалістична платформа не стала орієнтиром для всіх партій антифашистсько-демократичного блоку, РВАН як Верховна влада у Східній Німеччині спрямовувала, розвиток суспільства шляхом своїх імперативних директив. Особливо виразно це простежується в перші роки її діяльності. Так, з 536 наказів РВАН за весь період функціонування лише в 1946 році було видано 29, тоді як у 1949 — останньому році правління — тільки 18 [5, с.30].

Крім згаданих сфер політичних інтересів РВАН постійно опікувалася німецькою молоддю, надаючи їй виняткового значення як прогнозованому будівнику соціалістичного майбутнього Німеччини. Уже 30 червня 1945 року за розпорядженням маршала Г.К.Жукова при магістратах почали створюватися молодіжні комітети. На чолі Центрального керівництва цими комітетами КПН поставила Е.Хонекера. Він у своїй автобіографічній книзі не забув згадати про роль РВАН у спрямуванні молодіжного руху в країні: „Важливі поради для нашої роботи з молоддю ми отримували від керівних співробітників Радянської адміністрації [15, с.116]. У підсумку, 7 березня 1946 року Г.К.Жуков санкціонував діяльність Спілки вільної німецької молоді — німецького комсомолу. У червні 1945 року згідно з наказом №2 РВАН розпочало діяльність Об'єднання вільних німецьких профспілок — „школи комунізму”.

За час своєї майже п'ятирічної діяльності РВАН дуже багато уваги приділяла розвитку освіти і культури. Адже нову людину можна було виховати через школу, літературу, театр, образотворче мистецтво. З цією метою при РВАН було засновано Управління народної освіти, яке очолив професор П.В.Золотухін. Це Управління опікувалося роботою Центрального німецького управління освіти, слідкувало за формуванням учительського корпусу, виробленням навчальних планів, написанням підручників і навчальних посібників. Нерідко окремі з них

заборонялися [13, с.116]. Управління займалося пропагандою досягнень радянської науки й освіти, соціалістичної культури і радянського способу життя. Безумовно, це мало певні позитивні наслідки і принаймні значна частина молодого покоління починала вірити змальовуваним принайдним картинам.

Таким чином, РВАН у цілому виконала — принаймні у Східній Німеччині — ту роль, яка покладалася на неї тогочасним радянським партійно-державним керівництвом. За зовнішніми обляштуваннями демократичної багатопартійної системи в НДР, по суті, утвердився однопартійний режим комуністичної СЄПН. Від декларованої демократії з часом не залишилося нічого, крім банальних гасел: встановлена за формою народно-демократична влада стала в реальному житті „специфічною формою диктатури пролетаріату”. Закладені основи суспільного ладу за радянськими проектами не зробили державу НДР демократичною, незалежною, процвітаючою, а її народ вільним, хоч в останні роки її існування партійне керівництво від СЄПН і вдалося до спроб дистанціюватися від СРСР з його політикою перебудови та взяти курс на „соціалізм кольору НДР”. Але крига вже скресла: народна революція кінця 80-х — початку 90-х років минулого століття змела все те непридатне, що було привнесено ззовні. Водночас безпідставно робити однозначно негативну оцінку ролі РВАН, адже вона винятково багато зробила для викорінення фашизму в усіх сферах суспільного життя в Східній Німеччині та у вирішенні соціальних проблем.

Список використаної літератури

1. Боков Д. Е. Весна Победы / Д. Е. Боков. — М.: Политиздат, 1979. — 393 с.
2. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Т. III. — М.: Политиздат, 1947. — 420 с.
3. Внешняя политика СССР. 1945-1985. — Т. 2. — М.: Наука, 1986. — 409 с.
4. Германская история в новое и новейшее время. — Т. 2. — М.: Наука, 1970. — 509 с.
5. Давидович Д.С. СВАГ и предпосылки антифашистско-демократических преобразований в Восточной Германии / Дмитрий Степанович Давидович // Ежегодник германской истории. 1980. — М.: Наука, 1982. — С. 21-32.
6. Дёрнберг С. Рождение новой Германии. 1945-1949 / С. Дёрнберг. — М.: Политиздат, 1962. — 232 с.
7. Краткая история Германской Демократической Республики. — М.: Политиздат, 1971. — 426 с.
8. История внешней политики СССР. 1945-1985. В 2-х т. — Т. 2. — М.: Наука, 1986. — 689 с.
9. История Германской Демократической Республики. 1949-1979. — М.: Наука, 1979. — 529 с.
10. Котов Г.Г. Аграрные отношения и земельная реформа в Германии / Григорий Григорьевич Котов. — М.: Госиздат, 1956. — 463 с.
11. Потсдамское соглашение. Документы по германскому вопросу. — Берлин: Гос. изд. ГДР, 1971. — 133 с.
12. Создание центра германских исследований // Новая и новейшая история. — 1990. — №3. — С. 221-226.
13. Тюльпанов С.И. В первые послевоенные годы на немецкой земле / С.И. Тюльпанов // Новая и новейшая история. — 1984. — №2. — С. 121-136; Новая и новейшая история. — 1984. — №4. — С. 104-124.
14. Ульбрихт В. К истории новейшего времени / Вальтер Ульбрихт. — М.: Политиздат, 1957. — 410 с.
15. Хоннекер Э. Из моей жизни / Эрих Хоннекер. — М.: Политиздат, 1982. — 367 с.

16. DDR. Werden und Wachsen. Zur Geschichte der Deutschen Demokratischen Republik. — Dietz Verlag, Berlin. — 1975. — 585 s.
17. Doernberg S. Einheit — in Kampfgeboren. — Ditz Verlag, Berlin. — 1975. — 219 s.
18. Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Bd. I. — Dietz Verlag, Berlin. — 1951. — 287 s.
19. Engelhard R., Wille M. Freundschaft in Aktion. Zum Zusammenarbeit der SMAD mit den vor der KDP gerührten antifaschistischen Kräften Sachsen in Jahr der Befreiung / R.Engelhard. — Magdeburg, 1975. — 305 s.
20. Greuzberger S. Die sowjetische Militäradministration in Deutschland (SMAD). 1945-1949. — Knoth, 1991. — 512 s.
21. Karl Hein Gräfe, Helmut Wehner Zur Politik der sowjetisches Mmtäradminmstration in Sachsen // ZfG. — 1975. — №8. — S. 22-34.
22. Klassenkampf. — Tradition. — Sozialismus. — Dietz Verlag, Berlin. — 1974. — 463 s.
23. Kölm I. Die Befehle des Obersten Chefs der SMAD. 1945-1949. Eine analitische Untersuchung. Diss / I.Kölm. — Berlin, 1977. — 296 s.
24. Potsdamer Abkommen Dokumenten. Samluhg. — Staatsverlagd der DDR, Berlin. — 280 s.
25. Schnabe K. Die Zwangsvereinigung von KPD und SPD in Mecklenburg. — Vorpommoren / K. Schnabe. — Schwerin, 1992. — 96 s.
26. Ulbricht W. Die Bauernbefreiung in der Deutchen Demokratischen Republik. Bd. I / Walter Ulbricht. — Dietz Verlag, Berlin, 1961. — 601 s.
27. Vogel W Vortane Chancen? Die Deuchefrage in der Konzeptionen der Sieger. 1945-1955. Teil I // Geschichte in Wissenschaft und Unterricht. — 1990. — №2. — S. 65-81.
28. Von der demokratischen Bodereform zum sozialistischen Dorf. — Dietz Verlag, Berlin. — 1965. — 319 s.
29. Wohlweber E. Aus Erinnerungen. Ein Porträt Walter Ulbrichts / E. Wohlweber // BzG. — 1990. — №3. — S. 350-378.

Ю.В. Вильховой

**ВОСТОЧНАЯ ГЕРМАНИЯ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ОККУПАЦИИ:
НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ
ОБЩЕСТВЕННОГО СТРОЯ**

В статье на основе новейших публикаций советских, русских и зарубежных документов и материалов предпринимается попытка критически рассмотреть деятельность Советской военной администрации в Германии и процесс формирования нового общественного строя.

Ключевые слова: Германия, оккупационная власть, антифашистские силы, германистика, реформы, коммунистическое движение, социал-демократия, СЕПП, историография, СВАГ.

Y.V. Vilhovi

**EAST GERMANY IN THE FIRST YEARS OF THE SOVIET OCCUPATION:
A NEW LOOK AT THE PECULIARITIES OF FORMING THE SOCIAL ORDER**

An attempt of critical reviewing the activities of the Soviet Military Administration in Germany and the process of forming a new social order is made in the paper based on the latest publications of the Soviet, Russian and foreign documents and materials.

Keywords: Germany, the occupation government, anti-fascist forces, German Studies, the reforms, the communist movement, social democracy, the Socialist Unity Party of Germany (the SED), historiography, the Soviet Military Administration in Germany (the SMAD).

Надійшла до редакції 28 листопада 2011 року